

NÉMETH S. KATALIN

Zvonarics és Békesi – két ismeretlen peregrinus

Az album amicorumok nemzetközi adatbázisa (*Repertorium Alborum Amicorum*; RAA) a magyar művelődéstörténet kutatói számára sok meglepetést tartogat. A tudatos keresgélés mellett ugyanis néha egy-egy téves azonosítás nyomozásra készíti az olvasót, és a mozaikszerű adatokból újabb kapcsolattörténeti információk állnak össze.

Korábbi publikációnk¹ kapcsán, véletlenül bukkantunk Seifrid von Gall zu Gallenstein vaskos emlékkönyvére² és annak magyar vonatkozásaira. Az albumtulajdonos személyéről kevés az információ, emlékkönyve többnyire délnémet városokban rögzített bejegyzéseket tartalmaz. A már 1388-ban a grófi család birtokában említett stájerországi (Laibach melletti) Gallenstein kastély leszármazottainak részletes felsorolása megtalálható Zedler hatalmas lexikonában, azonban Adam Seifridről csak felesége, Potentiana Reuschkin von Biberbach neve ismeretes.³ Album amicorumának első bejegyzése 1596-ból származik, az utolsó 1635-ből, tehát a tulajdonos nem csupán felsőbb iskolai tanulmányai alatt gyűjtötte az aláírásokat. Az albumadatbázis életrajzi adatként laibachi exulánként nevezi meg, aki később mint württembergi udvari bírósági assessor és mint freudenstadti Vogtherr tevékenykedett. A Württembergische Landesbibliothekban található emlékkönyvében a bejegyzések Tübingen, Laibach, Strassburg, Stuttgart, Gurkfeld, Freudenstadt, Oberkirch, Lützelstein és Christophstal városokból származnak.⁴

Seifrid Gall zu Gallenstein albumában az adatbázis szerint a 324 bejegyzés között két magyar személy bejegyzése is fennmaradt. Miután az adatbázis csak az általa azonosítandónak vélt személy nevét adja meg, érdeklődéssel olvastuk, hogy a nevezett emlékkönyvben Zvonarics György és Bekesi Kaspar neve is megtalálható. Kaspar Bekesi 1600. március 9-én, Zvonarics György pedig 1600. március 11-én jegyezte be a nevét az albumba, Zvonaricsnál tartózkodási helyként Tübingen van megadva. A két magyar bejegyző neve mindenképpen figyelemre méltó lett volna, de az érdeklődést leginkább az váltotta ki, hogy Zvonarics György életrajzi adatai nem illenek a bejegyzéshez,

* A szerző az MTA ITI nyugalmazott főmunkatársa.

1 NÉMETH S. Katalin, *Német utazó – magyar bibliával*, ItK, 118(2014), 661–669.

2 Sigle 1596_gall

3 Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Leipzig, 1732–1754, 10, 85. hasáb.

4 Az album leírása: Ingeborg KREKLER, *Die Autographensammlung des Stuttgarter Konsistorialdirektors Friedrich Wilhelm Fromman (1707–1787)*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1992, Nr. 60; Uő, *Die Handschriften der Württembergischen Landesbibliothek*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1999.

ugyanis ő 1600-ban (?) született Sárváron, és csak 1620-ban iratkozott be a wittenbergi egyetemre; halálozási dátuma is bizonytalan (1640 körül). A korban elhelyezhető Beke-si (Békési, Bekes) Gáspárról eddig nem tudunk, természetesen nem keverendő össze a politikai Bekes Gáspárral (1520–1579).

Miután megrendeltük a két albumbejegyzés másolatát, más irányba is nyomozni kezdtünk. Munkánkban nagy segítségünkre volt Keserű Bálint és Font Zsuzsa, valamint Latzkovits Miklós. Keserű Bálint ugyanis Újfalvi Imréről szóló tanulmányában megemlíti, hogy 1592-ben Békési Gáspár Lőcsén bejegyzést írt Újfalvi naplójába.⁵ Többek között éppen ez a tanulmány adta a kiindulópontot Latzkovits Miklós magyar vonatkozású albumokat feldolgozó adatbázisának szerkesztéséhez, amely az OTKA támogatásával az utóbbi évek egyik leggyakrabban használt magyar filológiai adatbázisa lett.⁶ Jóllehet Latzkovits internetes adattárában még nem szerepel Gall von Gallenstein albuma, azonban segítségével hozzájutottunk az említett két magyar diák másik albumbejegyzéséhez.

A két emlékkönyvoldal egy Wolfenbüttelben található albumból származik, és részben az internetről, részben a Herzog August Bibliothek egyik, új gyarapodásokat bemutató publikációjából korábban magunk is ismertük. A Wolfenbütteler Bibliotheks-Informationen című tájékoztató füzet 2009. évi számában Christian Heitzmann beszámol az előző év kéziratgyarapodásairól, köztük Johannes von Bassen emlékkönyvéről.⁷ Az emlékkönyvet a Ketterer aukciósház hamburgi árverésén 10 200 euróért vásárolta meg a Curt Mast Jägermeister Stiftung, s tartós letétbe helyezte a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek kéziratárában.

Az album tulajdonosa, az ifjú nemes Johannes von Bassen 1595 és 1609 között gyűjtögette akvarellekkel díszített albumába ismerősei bejegyzéseit. A wolfenbütteli könyvtárnak különleges érdeke fűződött az album megszerzéséhez, ugyanis megtalálható benne az egyedülálló könyvgyűjtemény alapítójának, az ifjabb August hercegnek (1579–1666), 1598-ból származó bejegyzése, aki strassburgi tanulmányai idején híressé vált jelmondatát („Alles mit Bedacht”) és címeres pecsétjét helyezte el az albumban. August herceg ugyan keveset látogatta az egyetemi órákat, azonban Tübingenben kezdett és világhírű könyvtárának alapjait megvető könyvgyűjtését itt is folytatta.⁸ A Ketterer Kunst elérhető tételeit bemutató honlap részletes leírást ad a kéziratról, de a bejegyzők névsorából csak szemezget. Így felsorolja – ki tudja, miért – Kaspar Bekheß nevét, de nem említi többek között Zvonaricsot sem.⁹ Christian Heitzmann viszont az idézett cikkhez nem August herceg bejegyzését használta illusztrációként, hanem egy akvarellt, amely

5 KESERŰ Bálint, *Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”*, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 9(1969), 3–46. A naplóbejegyzés lap-számái: 127a, 127b.

6 LATZKOVITS Miklós, *Inscriptiones Alborum Amicorum* (IAA); www.iaa.u-szeged.hu.

7 Christian HEITZMANN, *Bedeutende Neuerwerbungen von Handschriften und Autographen*, Wolfenbütteler Bibliotheks-Informationen, 2009, 72. Az emlékkönyv kéziratári jelzete: Cod. Guelf.65. Noviss. 12°

8 August herceg híres album amicorum a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek egyik büszkesége; a gazdagon illusztrált emlékkönyv dekoratív oldalairól képeslap is készült.

9 www.kettererkunst.de

Justitiát ábrázolja korabeli viseletbe öltöztetve. A szintén 1598-ban keletkezett rajz és beírás pedig nem mástól származik, mint Gregorius Zuonaricz Sarvariensis Pannoniustól, azaz Zvonarics Gergelytől. Számunkra különösen érdekes, hogy a Justitiát kétoldalt övező bejegyzések három nyelven, németül, magyarul és latinul íródtak. A nőalak fölött az 1598-as évszám olvasható, baloldalt a következő szöveg:

Lieb Vnnd Leid / ist meus Summer / Vnnd Winter / theil. Hidgied / hanem hized akar /
kj legi uakari / kj.

Az oldal jobb sarkában a latin ajánlás:

Benevolentiae et / memoriae causa / scripsi ARGENTI / NAE 27 Júnj. Anno / ut supra.

Az album leírásában szerepel Zvonarics útitársának, Kaspar Bekheßnek a bejegyzése és nemesi címere is, akiről jó okunk van feltételezni, hogy azonos a württembergi emlékkönyvben keresett Békesi Gáspárral. A bejegyző itt Cicero *De officiis* [...] című művéből idéz 1598. augusztus 27-én „zum freundlich, bruderlich und ewig gedechtnuss”:

Non solum nobis nati sumus, sed ortus nostri partem sibi vindicat patria, partem
parentes: partem amici.

A német és latin ajánlás mellett a bejegyzés érdekessége a címer bal oldalán látható, eddig beazonosíthatatlan rejtjelezett vagy ismeretlen nyelvű beírás, továbbá maga a címer is, amelynek ugyancsak nem bukkantunk nyomára.¹⁰

A másik albumbejegyzőről több információnk van, különösen azután, hogy egyértelművé vált: a latin Gregoriust az RAA adatbázis a magyar György névvel azonosította (megelőlegezve ezzel *A kőszívű ember fiai* tragikus névtévesztését). Az RAA szerkesztői nyilván azért is Zvonarics Györgyöt adták meg a bejegyzés szerzőjének, mert róla legalább lehetett adatot találni. Zvonarics Gergely valóban alig szerepel a magyar szakirodalomban, mivel nem publikált, s eddigi ismereteink szerint említésre méltó történeti szerepe sem volt, nem említi a nevét Wix Györgyné több mint ezeroldalas névjegyzéke¹¹ és a könyvészeti szakirodalom sem. Ugyanakkor származására vonatkozóan éppen Klaniczay Tibor említi mint olyan személyt, aki pannoniai nemzetiségű, de horvát eredetű. Klaniczay idézi Martinus Crusius naplóját, aki 1597. március 5-én feljegyezi, hogy vendége volt: „Gregorius Schwonaritsch Scharwariensis, Pannonius natione, Croata genere”.¹² Martin Crusius, a tübingeni egyetem kiváló graecista pro-

10 A címer nem azonos a marosvásárhelyi Békesy családnak 1610-ben adományozott nemesi címerrel, vö. SZEKERES Attila István, *Litterae armales: Címeres nemeslevelek Románia Országos Levéltárának Kovászna megyei fiókjában*, Sepsiszentgyörgy, 2013, 11–12.

11 WIX Györgyné, *Régi magyarországi szerzők, I, A kezdetektől 1700-ig* (RMSZ), szerk., bef. P. VÁSÁRHELYI Judit, Bp., OSZK, 2008.

12 *Diarium Martin Crusii*, I, Tübingen, 1927, 290. Idézi: KLANICZAY Tibor, *Hungária és Pannónia a reneszánsz korban*, ItK, 91–92(1987–1988), 17.

fesszora nem szűkölködött tanítványokban, annyian voltak kíváncsiak az előadásaira, hogy a külföldi hallgatók számára külön előadótermet is kellett az egyetemnek építtetnie. Érdekes tehát, ahogy a több száz hallgató között a kettős származású Zvonaricsot is megemlítette Diariumában. Zvonarics Gergely származásán túl a bejegyzés azért is értékes forrás, mert azt bizonyítja, hogy Zvonarics három évig Tübingenben volt, hiszen a cikkünk elején idézett albumbejegyzés 1600-as keltezésű.

A sárvári Zvonarics családnak számos tagja ismert, de Gergelyről alig van adat. Ugyanakkor a család II. Rudolf által kibocsátott címeres levele megtalálható az Nemzeti Levéltárban, amelyet Zvonarics Gergely és testvérei, Mihály és Imre, valamint Mihály fiai István és György részére adtak ki 1602. szeptember 29-én,¹³ tehát már azután, hogy Zvonarics Gergely visszatért Németországból. A magyar egyháztörténetben leginkább Payr Sándor foglalkozik a Zvonarics családdal. Zvonarics Mihály püspök negyedik fiaként említi Zvonarics Gergelyt, aki Hegyfalun kapott birtokot.¹⁴ A népes Zvonarics família történetébe azonban itt tévedés csúszott. A horvát eredetű család feje vargamesterként szolgált a Nádasdyaknál, az ő fia volt Gergely, aki Mihálynak (1570–1625), a későbbi püspöknek és az ugyancsak íróként is ismert Imrének (1575–1621),¹⁵ valamint Györgynek a testvére, és István és ifjabb György nagybátyja. A hegyfalui birtokadományozásról szóló információ szerepel később Koltai András kötetében is: „Zvonarics Gergely sárvári tisztartó Nádasdy Ferenctől kapta hegyfalui birtokát a XVI. században”.¹⁶ Egyik forrásunk sem említi azonban, hogy Zvonarics Gergely több évig Németországban tanult és korának jelentős professzorai, például Martin Crusius tanították vagy a jó kapcsolatokkal rendelkező Johannes von Bassen volt a tanuló társa. Keserű Bálint hívta fel a figyelmünket Tonk Sándor és Szabó Miklós diáknévsorára,¹⁷ ezt ellenőrizve találtuk a következő adatokat: A tübingeni egyetemi matrikulában olvashatjuk az emlékkönyv bejegyzőinek nevét, mégpedig arról tanúskodva, hogy egy kis összetartozó hungarus csoport ugyanakkor iratkozott be az egyetemre. (Martin Crusius diáriuma szerint öt három nappal a beiratkozás előtt látogatta meg Zvonarics.) 1597. március 8-án a következő neveket találjuk az új diákok között:

61. Andreas Ungnadt liber baro in Sonneckh
62. Michael Curtius Schondorfensies aulae magister repetiit nomen
63. Casparus Bekesi Transylvanus

13 Törzsszám: HU MNL OL R64; www.cimereslevel-adatbazis.hu.

14 PAYR Sándor, *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története*, I, Sopron, 1924, 651.

15 WIX Györgyné szerint a születési dátum 1575, Viskolcz Noémi kötetében 1570 k., vö. VISKOLCZ Noémi, *A mecenatúra színterei a főúri udvarban: Nádasdy Ferenc könyvtára*, Szeged–Bp., 2013 (A Kárpát-medence Kora Újkori Könyvtárai, 8), 676–680.

16 KOLTAI András, *Batthyány Ádám és könyvtára*, Bp., 2002, 22.

17 SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Szeged, 1992 (Fontes Rerum Scholasticarum, 4), 604; Békesi Tr.: 1597. márc. 18, Tübingen, majd 1599. máj. 16-án ismét beiratkozott (MUT 1, 732, 753).

64. Abrahamus Vnuerzagt Schemnicensis Pannonius¹⁸
65. Gregorius Sonoritsch [?] Sarbariensis

Az aláírások kibetűzése ezúttal Békesi Gáspár esetében nem okozott problémát, a sárvári Zvonarics Gergely nevét viszont még közreadója is megkérdőjelezte.¹⁹

Hogy Johannes von Bassen későbbi strassburgi emlékkönyvébe nem véletlenül került a két magyar utazó és August herceg neve, arra éppen a tübingeni anyakönyv bejegyzéseiből következtethetünk. Az 1595–96-os tanévben ugyanis itt szerepel Augustus junior Brunsuicensiem et Lunnaeburgensiem, aki november 9-én iratkozott be az egyetemre. 1599. május 16-án viszont ismét együtt szerepel az idézett diákcsoport:

21. Generosis dom. Andreas Vngnad liber baro in Goneck [!]	
22. Michael Curtius Schondorffensis, aulae magister	
23. Casparus Beckesi Transilvanus	} Iterum nomina sua professi sunt, inscripti sub dom. D. Möglingio prorectore illustrissimi principis Augusti ducis Brunsuicensis etc. (16. Mai).
24. Gregorius Luonaritz [?] Saruariensis Pannonii.	

Az említett D. Mögling, Daniel Mögling (1546–1603) fizikus, orvosprofesszor és neves rózsakeresztes volt, a tübingeni egyetem rektora 1596 és 1602 között.²⁰

A *Repertorium Alborum Amicorum*ban regisztrált Seifrid Gall von Gallenstein-emlékkönyv bejegyzéseinek másolatához hozzájutva²¹ tehát egyértelműsíthetjük, hogy a tübingeni bejegyzők Békesi Gáspár és Zvonarics Gergely voltak. Sajnos ezek a bejegyzések csupán szöveget tartalmaznak, a dekoratív akvarell itt elmaradt, viszont az idézetek azonosíthatók. Zvonarics egy Sallustius-idézetet jegyzett föl, a *Jugurtha elleni háború* második fejezetéből:

„*Praeclara facies, magnae divitiae, ad hoc vis corporis [et alia] omnia [huiusce modi] brevi dilabuntur; at ingeni egregia facinora sicuti anima immortalia sunt.*” (Sallustius, *Bellum Iugurthinum*)²²

Békesi Gáspár a Korintusbéliekhez írott első levélből idéz:

- 18 Abraham Unvezagt (később selmechányai városi írnok) könyvjegyzékét közreadta: Adalbert BAKER, *Beiträge zum Geistesleben der Schemnitzer Waldbürger im XVII. Jahrhundert*, Karpathenland, 1936; tágabb összefüggésben elemezte: Viliam ČIČAJ, *Bányavárosi könyvkultúra a XVII–XVIII. században (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmechánya)*, Szeged, 1993. A jegyzék leírását lásd: *Intézményi és magángyűjtemények Magyarországon 1551–1750*, szerk. MONOK István, Szeged, 2001 (Könyvtártörténeti Füzetek, 9), 172.
- 19 Heinrich HERMELINK, *Die Matrikeln der Universität Tübingen*, I, Stuttgart, 1906.
- 20 Hans-Jürgen RUPPERT, *Rosenkreuzer*, Kreuzlingen–München, 2004, 33f.
- 21 Köszönet illeti Dr. Kerstin Losert asszonyt, a Württembergische Landesbibliothek Kézirattárának vezetőjét, valamint a fotólabor részéről Ariette Russ asszonyt a másolatok elküldéséért.
- 22 A szögletes zárójellel jelölt szavak Zvonaricsnál kimaradtak.

„Benedictus Dominus Deus Sabaot, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra”
(Korinth. I. 4–6.)

Az album tulajdonosának szóló személyes jókívánságokat Gregorius Zuonaricz Saruariensis Pannonius (Zvonarics Gergely) latinul, Casparus Bekhesi Transylvanus Ung. (Békesi Gáspár) németül jegyzi be ugyanazon év, azaz 1600. március 5-én. Tehát a RAA adatbázisában nemcsak a bejegyzők nevét, hanem a dátumot is korrigálni kell.

Összefoglalva: közleményünk hozadéka két olyan 16. századi egyetemjáró – egy sárvári és egy erdélyi –, akiknek külföldi útjáról eddig semmit nem tudtunk, és akik a wolfenbütteli könyvtár alapítójával együtt diákoskodtak. A további kutatás számára nyitva marad Zvonarics Gergely esetleges értelmiségi szerepvállalása, valamint Békesi Gáspár személye, származása, családi címerének beazonosítása, továbbá az Újfalvi Imrével való kapcsolata.